

УДК 343.13

І. М. Попович*здобувач кафедри публічно-правових дисциплін
Університету сучасних знань*

ПРОКУРОР – КЛЮЧОВИЙ СУБ'ЄКТ СТОРОНИ ОБВИНУВАННЯ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Одним з обов'язкових владних суб'єктів кримінального провадження є прокурор, який відповідно до п. 1 ст. 131-1 Конституції України, п. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» та ч. 4 ст. 22 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) виконує основоположну (загальнопроцесуальну, наскрізну) функцію обвинувачення. Цю функцію прокурор виконує на всіх стадіях кримінального процесу в різних процесуальних формах. На досудовій стадії кримінального провадження – досудовому розслідуванні – він її реалізує у формі порушення звинувачення проти особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, підготовки обвинувального акта та скерування його до суду. Означену форму обвинувальної діяльності прокурора законодавець визначає як «твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України «Про кримінальну відповідальність», висунуте в порядку, встановленому кримінальним процесуальним кодексом (п. 13 ст. 1 ст. 3 КПК України). У теорії кримінального процесу така форма обвинувальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні іменується обвинуваченням у матеріально-правовому значенні [1, с. 6–9].

У суді першої інстанції прокурор виконує цю функцію у формі підтримання публічного обвинувачення. Законодавець визначає її як «процесуальну діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» (п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України). У теорії ж кримінального процесу така форма обвинувальної діяльності прокурора називається звинуваченням у процесуальному значенні [2, с. 63]. В інших судових стадіях кримінального провадження прокурор виконує функцію звинувачення у формах, зумовлених специфікою діяльності кожної з них.

Дослідженню окремих проблемних питань щодо обвинувальної діяльності прокурора у вітчизняному досудовому розслідуванні присвятили увагу такі науковці, як В.С. Бабкова, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, П.М. Гультай, В.С. Зеленецький, В.Г. Клочков, О.М. Коріняк, О.М. Ларін, О.Р. Михайленко, О.С. Осадча, В.П. Півненко, В.М. Савицький, М.С. Строгович, О.М. Толочко, О.О. Чепурний, М.Є. Шумило, В.М. Юрчишин та інші.

Метою статті є дослідження процесуально-правового статусу та ролі прокурора як ключового суб'єкта сторони обвинувачення у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, унесення пропозицій щодо вдосконалення функції звинувачення у кримінальному провадженні України.

Під час виконання прокурором функції звинувачення до нього приєднуються також учасники кримінального провадження, які мають спільний із ним інтерес на всіх стадіях цього провадження і складають визначену п. 19 ч. 1 ст. 3 та ст. 36–41 КПК України сторону обвинувачення. Кожен учасник сторони обвинувачення, діючи у межах наданих йому законом повноважень, спрямовує свої зусилля на викриття підозрюваного, звинуваченого у вчиненні ним кримінального правопорушення, яке розслідується чи справа щодо якого розглядається судом [3, с. 3–4]. Прокурор очолює сторону обвинувачення і є її ключовим суб'єктом, бо є повноважним представником державного органу, на якого Конституцією України покладається виконання функції обвинувачення не від свого імені (як на учасників сторони обвинувачення), а від імені держави. За результати реалізації функції обвинувачення прокурор несе повну відповідальність перед державою [4, с. 89–97].

У стадії досудового розслідування обвинувальна діяльність прокурора спрямована не лише на викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення, а й на забезпечення прав і законних інтересів осіб, що постраждали від цього правопорушення та недопущення безпідставного обвинувачення особи, яка підозрюється у його вчиненні [5, с. 55–58]. А це означає, що процесуальна обвинувальна функція прокурора, що реалізується ним у досудовому розслідуванні, не є односторонньою, а характеризується ще й правозахисним, профілактичним та іншим змістом. Проте ця надзвичайно актуальна проблема продовжує залишатися ще не глибоко дослідженою, хоч на це звертають увагу не лише окремі вчені-правознавці, а й практичні працівники органів правопорядку [6, с. 104–112; 7, с. 7–9]. На означену проблему вказують і 92% опитаних нами прокурорів.

Звинувачення – це процесуальна діяльність прокурора й учасників кримінального провадження, які виступають на стороні звинувачення, що здійснюється ними лише щодо конкретної

фізичної особи, яка вже набула статусу підозрюваного [8, с. 3]. Порушувати звинувачення, формулювати його і скеровувати до суду – виключне право прокурора. Ціль звинувачення у досудовому розслідуванні – процесуальними засобами, передбаченими КПК України, викрити підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення. Звинувачення є стрижнем усього кримінального провадження в цілому. Якщо його немає, то немає й потреби ні в захисті від нього, ні у відправленні правосуддя [9, с. 25].

Прокурор (як ключовий суб'єкт сторони звинувачення) не лише безпосередньо здійснює обвинувальну діяльність, а й організовує та скеровує таку ж діяльність інших учасників сторони обвинувачення. Прокурор стає обвинувачем ще до судового розгляду справи, коли на досудовому розслідуванні вивчає відповідні докази, що містяться у матеріалах досудового розслідування кримінального правопорушення, необхідні йому для порушення обвинувачення й офіційного оформлення обвинувального акту щодо конкретної особи, яка вже набула статусу підозрюваного. Після офіційного оформлення, підписання обвинувального акта і скерування його до суду підозрюваний набуває статусу обвинуваченого. Висунуте прокурором обвинувачення особі, яка підозрювалася у вчиненні кримінального правопорушення, має бути законним і обґрунтованим, що не можна забезпечити без дієвого прокурорського нагляду за додержанням законів слідчим під час виконання ними кожної слідчої (розшукової) дії, кожної негласної слідчої (розшукової) дії та прийняття кожного процесуального рішення (початкового, проміжного, кінцевого). Тому позбавляти прокурора виконувати цю традиційну наглядову функцію в жодному разі не можна, бо безконтрольна діяльність органів досудового розслідування за неухильним додержанням законів може потягти за собою тяжкі наслідки, зокрема незаконність проведеного досудового розслідування кримінального правопорушення, а також незаконність сформованого на недостовірних матеріалах розслідування звинувачення у формі обвинувального акта.

Це є яскравим свідченням того, що процесуальні функції прокурора, які виконуються ним у стадії досудового розслідування, зокрема прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, звинувачення у формі твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України «Про кримінальну відповідальність», висунуте в порядку, встановленому КПК України, є взаємопов'язаними, взаємозалежними і взаємозумовленими. Ліквідація будь-якої з них унеможливило виконання іншої [10, с. 115–117]. Якість обвинувальної функції прокурора у досу-

довому розслідуванні має оцінюватися лише через призму забезпечення її законності наглядовими повноваженнями за розслідуванням. Ось чому прокурор не може в жодному разі здійснювати самостійне розслідування кримінальних правопорушень. Водночас не є припустимим надавати право іншим владним суб'єктам досудового розслідування здійснювати функцію звинувачення від імені держави замість прокурора.

У жодному міжнародно-правовому акті немає посилань на можливість виконання цієї функції іншими державними органами, крім прокуратури. Так, у Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам № PC-PR (99) від 3.09.1999 р. «Про роль державного обвинувачення в системі кримінального правосуддя»; 2) № 19 R (2000) від 06.10.2000 р. «Про роль прокуратури в системі кримінального правосуддя», а також у рекомендації ПАРЕ 1604 (2003)11 «Про роль служби публічних обвинувачів у демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права» від 27.05.2003 р. вказується, що державні обвинувачі – це суто прокурори, які від імені держави та в інтересах суспільства і держави забезпечують застосування права там, де порушення закону тягне за собою кримінальну відповідальність і необхідність дії системи кримінального правосуддя [11, с. 343; 12, с. 87–90].

Тому необхідно позбавити слідчого можливості приймати будь-які рішення обвинувального характеру навіть за згодою прокурора, як це має місце сьогодні. У жодному разі йому не можна надавати права на складання обвинувального акту з подальшим його затвердженням прокурором, як це передбачено ч. 1 ст. 291 чинного КПК України. Є загроза визнання такого обвинувального акта, оформленого двома владними суб'єктами стадії досудового розслідування з несумісними процесуальними функціями, нелегітимним, що може потягти за собою несприятливі наслідки для кримінальної юстиції України. Законодавець України також має чітко визначити права обвинуваченого, бо одних посилань на те, що звинувачений користується правами підозрюваного (ч. 3 ст. 42 КПК України), тут не є достатньо. Вирішення питання про направлення сформованого прокурором обвинувального акта до суду має відбуватися в умовах змагальності сторін у судово-контрольному провадженні, а не прокурором в односторонньому.

Необхідно зазначити, що сьогодні як досудове розслідування слідчими кримінальних правопорушень, так і обвинувальна діяльність прокурорів у досудовій стадії кримінального провадження, демонструють свою повну неспроможність, бо через грубі законодавчі помилки, закладені у КПК України 2012 року, якість досудового розслідування цих правопорушень є вкрай незадовіль-

ною, а механізм прокурорського обвинувачення – неефективним. Постійне внесення до КПК України 2012 року суттєвих змін і доповнень не усуває суттєвих недоліків у діяльності слідчих і прокурорів, а додає до них нові, ще більш руйнівні перешкоди [13, с. 68–71]. Є необхідність кардинального перегляду багатьох новел, закладених у КПК України 2012 року та механізмів застосування. Серйозно ускладнюють прокурорську обвинувальну діяльність у досудовому розслідуванні надмірні контрольні повноваження слідчого судді. Це порушує баланс прав між владними суб'єктами цієї стадії, ускладнює процесуальну діяльність у цілому.

Література

1. Чепурний О.О. Кримінальні процесуальні функції на стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 16 с.
2. Строгович М.С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. Москва, 1951. 191 с.
3. Баксалова А.М. Уголовно-процессуальная функция обвинения, осуществляемая прокурором и ее реализация на досудебном следствии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Томск, 2002. 19 с.
4. Юрчишин В.М. Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України. *Вісник прокуратури*. 2012. № 9. С. 89–97.
5. Матієк С. Щодо визначення поняття «обвинувачення». *Вісник прокуратури*. 2002. № 4. С. 55–58.
6. Дворник А. Функції прокурора у досудовому кримінальному провадженні за новим КПК України. *Вісник прокуратури*. 2013. № 3. С. 104–112.
7. Давыденко Л.М. Цели, задачи и функции прокуратуры / Закон Украины «О прокуратуре»: теория и практика его применения. Харьков, 1992. С. 7–9.
8. Божьев В.П. Состязательность на предварительном следствии. *Законность*. 2004. № 1. С. 3–5.
9. Баев О.Я. Прокурор как субъект уголовного преследования: науч.-практ. пособ. Москва, 2006. 144 с.
10. Жук О.Д. Соотношение уголовного преследования и прокурорского надзора в досудебных стадиях процесса. *Уголовное право*. 2003. № 4. С. 115–117.
11. Ульянов В.Г. Государственное обвинение в российском уголовном судопроизводстве. Москва. 2002. 422 с.
12. Бабкова В.С. Особливості процесуального статусу прокурора при розгляді кримінальних справ судами першої інстанції. *Теорія і практика кримінального судочинства*: матеріали міжнар.-практ. конф. Харків, 2011. С. 87–90.
13. Баганець О. Про деякі проблеми досудового слідства та прокурорського нагляду і можливі шляхи їх вирішення. *Вісник прокуратури*. 2016. № 3. С. 65–80.

Анотація

Попович І. М. Прокурор – ключовий суб'єкт сторони обвинувачення у досудовому розслідуванні. – Стаття.

Статтю присвячено аналізу обвинувальної діяльності прокурора у вітчизняному досудовому розслідуванні. Досліджуючи проблематику, автор акцентує свою увагу на окремих прогалинах та прорахунках, які містяться у діючому законодавстві під час визначення обвинувальної діяльності прокурора. Пропонується авторське бачення шляхів усунення цих помилок та вдосконалення функції обвинувачення у кримінальному провадженні України.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, прокурор, обвинувачення, сторони, законодавець.

Аннотация

Попович И. Н. Прокурор – ключевой субъект стороны обвинения в досудебном расследовании. – Статья.

Статья посвящена анализу обвинительной деятельности прокурора в отечественном досудебном расследовании. Исследуя проблематику, автор акцентирует своё внимание на отдельных пробелах и просчетах, которые содержатся в действующем законодательстве при определении обвинительной деятельности прокурора. Предлагается авторское видение путей устранения этих ошибок и совершенствования функции обвинения в уголовном производстве Украины.

Ключевые слова: уголовное производство, досудебное расследование, прокурор, обвинения, стороны, законодатель.

Summary

Popovych I. M. The prosecutor is the key subject of the prosecution's part in the pre-trial investigation. – Article.

The article is devoted to the analysis of the prosecutor's prosecution activity in the domestic pre-trial investigation. Investigating the problematics, the author focuses his attention on certain spaces and miscalculations, which are contained in the current legislation in determining the prosecution activity of the prosecutor. The author's vision of ways to eliminate these mistakes and improve the function of the prosecution in the criminal proceedings of Ukraine is proposed.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, prosecutor, charges, parties, legislator.